Qabul qilindi: 3-oktabr 2026-yil • Ma’qullandi: 7-oktabr 2026-yil • Nashr qilindi: 13-oktabr 2026-yil

NARRATIVLAR RAQOBATI SHAROITIDA TARIXIY XOTIRANING INSTITUTSIONAL TALQINI VA MILLIY O‘ZLIKNI ANGLASHNING EPISTEMOLOGIK MEZONLARI

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ И ЭПИСТЕМОЛОГИЧЕСКИЕ КРИТЕРИИ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОПОНИМАНИЯ В УСЛОВИЯХ КОНКУРЕНЦИИ НАРРАТИВОВ

INSTITUTIONAL INTERPRETATIONS OF HISTORICAL MEMORY AND EPISTEMIC CRITERIA OF NATIONAL SELF-UNDERSTANDING AMID COMPETING NARRATIVES

Oxunjonov Bahromxo‘ja Ortiqxo‘jayevich

Mustaqil tadqiqotchi

Orcid: 0009-0003-6535-9428

Annotatsiya. Maqolada raqobatlashuvchi tarixiy narrativlarni baholashning epistemologik shartlari tahlil qilinadi. Manbaning haqiqiyligi, xulosaning asoslanganligi va talqinning normativ maqbulligi farqlanadi. Kelib chiqishni tekshirish, qarshi dalilni ko‘rish va xatoni tuzatish mezonlari taklif etiladi. Milliy o‘zlikni anglash tayyor hikoyaga sadoqat bilan tenglashtirilmaydi.

Kalit so‘zlar: tarixiy narrativ; epistemologik mezon; dalil; propaganda; institutsional talqin; milliy o‘zlik.

Аннотация. Исследуются критерии оценки конкурирующих исторических повествований. Право на голос отделяется от достоверности утверждения. Анализ различает происхождение источника, проверку, контекст и возможность исправления. Правдоподобие рассказа не заменяет историческое свидетельство.

Ключевые слова: исторический нарратив; эпистемологический критерий; свидетельство; пропаганда; институциональная интерпретация; национальное

самопонимание.

Abstract. The article examines epistemic conditions for assessing competing historical narratives. It distinguishes source authenticity, inferential warrant and the normative acceptability of interpretation. Provenance checks, engagement with counterevidence and correction procedures are proposed as criteria. National self-understanding is not reduced to loyalty to an established narrative.

Keywords: historical narrative; epistemic criterion; evidence; propaganda; institutional interpretation; national self-understanding.

KIRISH

Tarixiy narrativlar raqobati ko‘pincha “bizning hikoya” va “ularning hikoyasi” orasidagi tanlov sifatida ifodalanadi. Bunday qarama-qarshilik o‘zlikni anglash uchun hissiy jihatdan kuchli bo‘lishi mumkin, ammo tarixiy da’voning asoslanganligini aniqlamaydi. Milliy mansublik shaxsga tarixni o‘rganishga sabab beradi; xulosaning haqiqiyligi esa shu mansublikning o‘zidan kelib chiqmaydi. Maqolaning muammosi identiklikka daxldorlikni inkor etmasdan, tarixiy baholashning epistemik mustaqilligini asoslashdir. B. Jumayev tarixiy xotira fenomenini ijtimoiy-falsafiy nuqtayi nazardan, N. Murodillayev adabiy xotirani nazariya va badiiy talqin birligida muhokama qiladi [1; 2]. Bu yo‘nalishlar xotira voqealar ro‘yxati emas, ma’no bilan bog‘liq hodisa ekanini ochadi. Lekin ma’no yaratish qobiliyati tarixiy xulosaning daliliy kuchiga teng emas. Badiiy asar tarixiy tajribani anglashga yordam berishi mumkin; uning obrazidan aniq hodisa sodir bo‘lganini bevosita isbotlab bo‘lmaydi.

Tadqiqot maqsadi narrativlar raqobatida manba, xulosa va baho darajalarini farqlovchi epistemologik mezonlarni ishlab chiqishdir. Asosiy savol: institut qaysi asos bilan bir tarixiy talqinni boshqasidan ustun qo‘yishi mumkin? Taklif etilayotgan javob institut obro‘siga yoki tarafdorlar soniga emas, da’voning kelib chiqishi, dalil bilan aloqasi, qarshi dalilga ochiqligi va xatoni tuzatish tartibiga tayanadi. Ushbu mezonlar yakdillikni emas, asoslangan kelishmovchilikni mumkin qiladi.

MATERIALLAR VA METODLAR

Sakkiz manba tarixiy xotira, makrotarix, siyosiy kommemoratsiya, propaganda, yolg‘on axborot, sintetik media va faktga bog‘liq kelishmovchilik mavzulari bo‘yicha tanlandi. Usullar konseptual farqlash, argument rekonstruksiyasi va fikriy qarshi misoldan iborat. Maqola faktcheking xizmatining amaliy hisoboti yoki barcha narrativlarni qamrab olgan kontent tahlili emas.

Tekshiruv birligi butun hikoyani birdan “rost” yoki “yolg‘on” deb baholash emas, uning alohida da’vosi sifatida olindi. Hujjat haqiqiy bo‘lib, undan chiqarilgan xulosa noto‘g‘ri bo‘lishi mumkin; normativ jihatdan jozibali talqin yetarli dalilga ega bo‘lmasligi mumkin. Manbalar orasidagi farqli pozitsiyalar ularni majburan bir nazariyaga aylantirmasdan solishtirildi. Real foydalanuvchilarning ishonchi, media ta’siri yoki tarixiy bilim darajasi o‘lchanmagan.

NATIJALAR

Haqiqiy manba va asoslangan xulosa orasidagi masofa. I. Ionov makrotarixda xotira, identifikatsiya va oldindan mavjud bilimning rolini muhokama etadi [3]. Bu nuqtayi nazar tarixiy talqin boshlang‘ich kategoriyalarsiz yuz bermasligini hisobga olishga imkon beradi. Ammo kategoriyalar mavjudligi barcha talqinlar teng asoslangan, degan natijani bermaydi. Maqolada tekshiruvga ochiq boshlang‘ich taxmin bilan o‘zini tekshiruvdan himoyalaydigan g‘oyaviy hukm farqlanadi. Birinchisi qaysi dalil bilan o‘zgarishini ko‘rsatadi, ikkinchisi esa har qanday e’tirozni o‘z foydasiga qayta talqin qiladi.

Haqiqiy arxiv hujjatida muayyan amaldorning bir qarori qayd etilishi mumkin. Undan butun davr yoki xalqning o‘zgarmas xususiyati haqidagi hukm chiqarilsa, muammo hujjatning qalbakiligida emas, umumlashtirish sakrashidadir. Shu sababli kelib chiqishni tekshirish zarur, lekin yetarli shart emas. Hujjatning vakilliligi, boshqa manbalar bilan mosligi va hodisaning konteksti alohida baholanadi. Manbashunoslik aniqligi normativ maqtov yoki qoralashdan oldin turishi kerak.

O. Malinovaning 1917-yil voqealari yuz yilligi kommemoratsiyasidagi raqobatlashuvchi narrativlar tahlili bir tarixiy hodisa turli siyosiy mazmunda talqin

qilinishini muayyan materialda ko‘rsatadi [4]. Bu boshqa mamlakatlarning xotira siyosati haqidagi tayyor xulosa emas. Metodologik jihatdan muhim jihat, raqobatni aktyorlar, tanlangan hodisalar va baholash tili orqali o‘rganishdir. Institutning talqini tashkiliy vakolat tufayli ta’sirli bo‘lishi mumkin, ammo ta’sir uning epistemik ustunligini avtomatik bermaydi.

Propaganda va epistemik sifatning turli ko‘rinishlari. Q. Cassam yolg‘on, posthaqiqat va propaganda orasidagi konseptual farqlarni muhokama qiladi [5]. Maqola bu farqlashni tarixiy materialga tatbiq etadi: manipulyativ hikoya har doim butunlay uydirma bo‘lishi shart emas. Rost parchalarni selektiv joylashtirish, muhim kontekstni tushirib qoldirish yoki shubhani bir tomonlama qo‘llash orqali ham chalg‘ituvchi umumiy tasvir tuzilishi mumkin. Shuning uchun faqat yolg‘on gaplar sonini hisoblash narrativning epistemik sifatini yetarli ochmaydi. D. Pritchard yaxshi, yomon va soxta yangilik o‘rtasidagi tafovutni o‘rganadi [6]. Bu yondashuv “rasmiy” va “norasmiy” degan belgilarni avtomatik ishonchlilik mezoniga aylantirmaslik uchun foydalidir. Haqiqiy xabar sifatsiz dalillangan bo‘lishi, norasmiy guvohlik esa muhim tekshiruv yo‘nalishini ochishi mumkin. Maqolada manbaning ijtimoiy obro‘si tekshiruvning boshlang‘ich ehtimoliy omili sifatida ko‘riladi; u mazmunni o‘qimaslik va qarshi dalilni chetga surish ruxsati emas.

Institutsional mas’uliyat “qarama-qarshi ikki tomonga bir xil vaqt berish” bilan ham tugamaydi. Bir da’vo mustaqil dalillar bilan kuchli tasdiqlangan, ikkinchisi esa tekshirilmaydigan taxminga tayangan bo‘lsa, ularga aynan teng epistemik vazn berish sun’iy muvozanat yaratadi. Shu bilan birga kuchliroq pozitsiya o‘z chegarasini ko‘rsatishi shart. Mazkur talab tarixiy bahsni yopmaydi; qaysi savolda ishonch yuqori, qaysi savolda noaniqlik qolayotganini farqlaydi.

Raqamli qaydga ishonchning shartlari. R. Rini sintetik audio-vizual materiallar muammosini tasviriy qaydning epistemik tayanch vazifasi bilan bog‘lab tahlil qiladi [7]. Muammo bitta qalbaki yozuvga aldanishdangina iborat emas. Qaydning haqiqiyligiga umumiy shubha rost dalilni ham oson rad etishga sharoit yaratishi mumkin. Bu nazariy xavfni har bir media foydalanuvchisi allaqachon shunday tutmoqda, degan empirik hukm

bilan almashtirish mumkin emas. Maqola undan kelib chiqish va tahrir izini saqlash talabini chiqaradi. K. Kappel faktga bog‘liq siyosiy kelishmovchiliklarning legitimlikka aloqasini o‘rganadi [8]. Bu yo‘nalish tarixiy narrativdagi ikkita savolni farqlashga yordam beradi: voqea haqida nimani bilamiz va shu bilim asosida qanday umumiy qaror qilamiz? Ko‘pchilik ovozi ikkinchi savolning ayrim protseduralariga daxldor bo‘lishi mumkin, ammo birinchi savoldagi dalilni yaratmaydi. Tarixiy haqiqatni ovoz berish bilan hal qilish ham, barcha normativ qarorni tarixchi ekspertizasi bilan almashtirish ham konseptual xatodir.

1-jadval

Tarixiy narrativni tekshirishning epistemik tartibi

Savol darajasi	Tekshiruv	Yetarli bo‘lmagan asos	Zarur javob
Kelib chiqish	Hujjat qayerdan kelgan?	Ko‘p marta tarqalganligi	Muallif, sana va uzatish izi
Mazmun	Manba nimani aytadi?	Sarlavhaning hissiy kuchi	Asl matn va kontekst
Xulosa	Dalildan nima kelib chiqadi?	Bir misoldan umumiy hukm	Muqobil izoh va chegaralar
Qarshi dalil	Nima xulosani o‘zgartiradi?	E’tirozni sadoqatsizlik deyish	Ochiq qayta ko‘rish sharti
Tuzatish	Xato qanday qayd etiladi?	Eski matnni izsiz o‘chirish	Versiya va sababni ko‘rsatish

Mezonlar ketma-ketligi muhokamani dalilga bog‘laydi, ammo mexanik algoritm vazifasini bajarmaydi. Ayrim manbalarning kelib chiqishi qisman noma’lum bo‘lishi mumkin. Bunday vaziyatda butun manbani rad etish yoki uni shubhasiz qabul qilishdan ko‘ra, tasdiqlangan va tasdiqlanmagan qismlarni ajratish lozim. Ishonch darajasini ochiq ifodalash zaiflik belgisi emas; xulosaning haqiqiy asosini ko‘rsatishdir.

Institutsional tuzatishning epistemik maqomi. Tuzatish ochiq bo‘lmasa, institut xatodan o‘rganayotganini tekshirish qiyinlashadi. Mualliflik taklifi sifatida tarixiy bayonning versiyalari, yangi dalilning kelib chiqishi va o‘zgartirish sababi qayd etilishi mumkin. Bunda eski xato bayonning zararli tarqalishini ko‘paytirish maqsad qilinmaydi. Asosiy talab yangi matn qanday ilmiy yo‘l bilan hosil bo‘lganini ko‘rsatishdir. Dalil sababli fikrni o‘zgartirishni mavqega xiyonat deb baholash epistemik sifatni pasaytiradigan normativ tartib yaratadi.

MUHOKAMA

Birinchi e’tiroz mazkur mezonlar hissiy identiklikni sovuq ekspertizaga bo‘ysundiradi, degan fikrdir. Lekin tarixning insonga ma’no berishi bilan da’voning dalilga javob berishi qarama-qarshi emas. Oila xotirasini qadrlash uning barcha tafsilotini umumiy tarixning yakuniy haqiqatiga aylantirishni talab qilmaydi. Hissiy bog‘liqlik tadqiqotga sabab bo‘lishi mumkin; tekshiruvdan ozod qiladigan imtiyoz bo‘la olmaydi. Maqola ma’no va dalilni ajratadi, birini ikkinchisiga qurbon qilmaydi.

Ikkinchi e’tiroz professional tarixiy ekspertiza o‘zi ham ijtimoiy kuchdan holi emasligidir. Bu e’tiroz ekspertizani butunlay rad etish uchun emas, uning tartibini tekshirish uchun asos bo‘ladi. Arxivga kirish, muqobil dalilni nashr qilish imkoniyati, tanqidga javob va manfaatlar ochiqligi baholanadi. Har bir mutaxassis birdek xolis deb qabul qilinmaydi; lekin xolislikdagi kamchilik maxsus bilimning keraksizligini isbotlamaydi. Shaxsga ishonch va tekshiruv amaliyotiga ishonch farqlanadi.

Kelgusi tadqiqotda bir tarixiy voqea haqidagi darslik, muzey izohi va ommaviy raqamli bayonning da’volari alohida ajratilishi mumkin. Har da’vo uchun manba turi, xulosa ko‘lami, muqobil izoh va noaniqlik ifodasi qayd etiladi. Baholovchilar kelishuvi sinovdan o‘tmaguncha ushbu tartibni tayyor indeks deb ishlatish mumkin emas. Maqola tarixiy nizolarning birortasi bo‘yicha empirik hukm bermaydi va o‘quvchilarning milliy o‘zligi o‘zgarganini da’vo qilmaydi.

XULOSA

Narrativlar raqobatida milliy o‘zlikni anglashning epistemik sifati o‘z guruhining

hikoyasini har qanday sharoitda himoya qilish bilan emas, uning daliliy asosini aniqlash va xato yuz berganda qayta ko‘rish qobiliyati bilan bog‘lanadi. Manba haqiqiyligi, xulosa asoslanganligi va normativ bahoning maqbulligi bir-biriga keltirilmaydigan darajalardir. Ushbu farqlash faktni tanlash orqali chalg‘itish va sun’iy epistemik muvozanatning chegaralarini ochadi.

Institutsional talab kelib chiqish ma’lumoti, kontekst, qarshi dalil va tuzatish tartibini birgalikda saqlashdan iborat. Bu mezonlar tarixiy haqiqatni institutning obro‘si yoki ko‘pchilik hissiyoti bilan almashtirmaydi. Ularning amaliy tatbiqi aniq materiallar bo‘yicha maxsus tarixiy tekshiruvni va mustaqil baholashni talab etadi; maqola mazkur tekshiruvning konseptual asosini taklif qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jumayev B. P. Tarixiy xotira fenomeni: ijtimoiy falsafiy tahlil // O‘zMU xabarlari, 1(1.9.1). 2024. (p. 91–93). DOI: 10.69617/nuuz.v1i1.9.1.4215

2. Murodillayev N. Adabiy xotira: nazariya va badiiy talqin // Science Time, 4 (2). 2026. (p. 549–553). DOI: 10.66345/stj.v4i2.5102

3. Ионов И. Н. Проблемы современной макроистории. Статья 2. Память, идентификация и предпосылочное знание: мир англичан // Диалог со временем, 54. 2016. (p. 32–53).

4. Малинова О. Ю. Коммеморация столетия революции(й) 1917 года в РФ: сравнительный анализ соперничающих нарративов // Полис. Политические исследования, 2. 2018. (p. 37–56).

5. Cassam Q. Bullshit, Post-truth, and Propaganda // Political Epistemology. Oxford University Press. 2021. (p. 49–63). DOI: 10.1093/oso/9780192893338.003.0004

6. Pritchard D. Good News, Bad News, Fake News // The Epistemology of Fake News. Oxford University Press. 2021. (p. 46–67). DOI: 10.1093/oso/9780198863977.003.0003

7. Rini R. Deepfakes and the Epistemic Backstop // Philosophers’ Imprint, 20(24). 2020. (p. 1–16).

8. Kappel K. Fact-dependent policy disagreements and political legitimacy // Ethical Theory and Moral Practice, 20(2). 2017. (p. 313–331). DOI: 10.1007/s10677-016-9770-1

